



**13. HAFTA**

**AIT182 ve AIT282**

## **ATATÜRK İLKELERİ VE İNKILÂP TARİHİ II**

**KBUZEM**

Karabük Üniversitesi

Uzaktan Eğitim Uygulama ve Araştırma Merkezi

## Atatürk'ten Sonra Türkiye

### 1. Atatürk'ün Ölümü



Atatürk'ün sağlığı 1937 yılından itibaren bozulmaya başladı. 1938 başlarında iştahsızlık ve halsizlik hissetmeye başladı. Vücudunun çeşitli yerlerinde kaşıntılar meydana geliyor ve burun kanamaları güçlükle önleniyordu. Atatürk de özel bir kür tedavisi için Yalova Termal'e gönderildi. Termal Otel'de, 22 Ocak 1938 günü Atatürk'ü muayene eden Dr. Nihat Reşat Belger, karaciğer rahatsızlığından kuşkulandı ve Atatürk'e siroz teşhisi koydu. Doktor Belger, Atatürk'e mutlak surette perhiz yapmasını tavsiye etti. Atatürk, Termal Otel'deki tedavisine bir süre daha devam etti, ancak doktorların bütün itirazlarına rağmen 1 Şubat 1938'de tedaviyi yarıda bırakarak Bursa'ya hareket etti.

Atatürk'ün sağlık durumunun ciddiyet göstermesi hükümeti de telaşlandırdı. Başbakan Celâl Bayar, Avrupa'dan iki hekim getirilmesini önerse de Atatürk o günlerdeki Hatay Sorunu yüzünden hastalığının dışarıda duyulmasının iyi

olmayacağını düşündüğünü belirtti ve bunu reddetti. Türk doktorların kapsamlı bir muayene yapmasını kabul etti. Nihayet 6 Mart 1938 günü beş doktor Çankaya Köşkü'nde Atatürk'e bir konsültasyon yaptılar ve siroz hastalığı teşhisini yenilediler.

Bu muayeneden bir süre sonra Başbakan Celâl Bayar'ın tavsiyesi üzerine Paris Tıp Fakültesi'nden Prof. Dr. Noel Fissenger Ankara'ya davet edildi. Fransız Doktor, Atatürk'ü muayene etti ve diğer doktorların teşhis ve tavsiyeleriyle örtüşen bir tanı tedavi ortaya koydu.

Atatürk'ün rahatsızlığı ve özellikle Avrupa'dan doktor getirilmesi, dünyada geniş bir yankı buldu. Atatürk'ün ölmek üzere olduğu ve siyasi mirasını kime bırakacağı yönündeki haberler üzerine Atatürk tüm dünyaya sağlıklı olduğunu göstermek istercesine 19 Mayıs 1938 günü Ankara Stadyumu'nda halkın karşısına çıktı. O gün son defa Ankaralıların karşısındaydı. Kutlamalar çok parlak geçti hatta o günün anısına Ankara Stadyumu'nun adı 19 Mayıs Stadyumu olarak değiştirildi.

5 Eylül 1938 günü Atatürk vasiyetini yazdı ve bütün malvarlığını belirli şartlarla, genel başkanı olduğu Cumhuriyet Halk Partisi'ne bıraktı. Kız kardeşine ve manevi çocuklarına, İsmet İnönü'nün çocuklarına para yardımı yapılmasını belirtti. Ayrıca Türk Dil Kurumu ve Türk Tarih Kurumu'na da belirli miktarlarda yardım yapılmasını istedi.

6 Eylül 1938'de Fransız Doktor Fissenger üçüncü defa İstanbul'a geldi. 18 Eylül 1938'de Başbakan Celâl Bayar, Dolmabahçe Sarayı'na geldi ve dört yıllık ekonomik plan dosyasını Atatürk'e sundu. Atatürk ülke ekonomisi için çok önem taşıyan projelerin gerçekleştirilmesi için Türkiye'nin önünde en fazla üç yıl olduğunu, bir dünya savaşı çıkacağını ve bir an önce bu projelerin hayata geçirilmesini istedi.

Hastalık gitgide ilerlemekteydi. 16 Ekim 1938 günü öğleden sonra Atatürk ağır bir komaya girdi. Hükümet, ulusu Atatürk'ün sağlık durumundan haberdar etmek için 17 Ekim 1938'den itibaren Anadolu Ajansı aracılığı ile resmi tebliğler yayınlamaya başladı. Atatürk girdiği komadan 29 Ekim 1938 günü Ankara'da cumhuriyetin on beşinci yıldönümü kutlamalarına katılamadı. Bayram nedeniyle Ankara'da düzenlenen törenlerde Türk Ordusu'na hitaben yazdığı bayram konuşmasını Başbakan Celâl Bayar okudu. 8 Kasım 1938 akşamı saat 19.00'da Atatürk son büyük komaya girdi. 9 Kasım günü ve gecesi bu ağır koma devam etti. Atatürk, 10 Kasım 1938 perşembe sabahı saat 9'u 5 geçe, İstanbul Dolmabahçe Sarayı'nda hayata gözlerini yumdu.

Atatürk'ün naaşı 16 Kasım 1938 günü Dolmabahçe Sarayı tören salonunda katafalka konuldu. İstanbul halkı Büyük Önder'in önünden saygıyla geçti. Atatürk'ün

cenaze namazı 19 Kasım 1938 günü Dolmabahçe Sarayı'nda Diyanet İşleri Başkanı Prof. Dr. Şerafettin Yaltkaya tarafından Türkçe dualarla kıldırıldı. Aynı gün çok büyük bir kalabalıkla cenaze Yavuz Zırhlısı ile İzmit'e oradan da aynı günün akşamı 20.30'da Ankara'ya uğurlandı. Ertesi gün (20 Kasım 1938) Ankara'da başta Cumhurbaşkanı İsmet İnönü olmak üzere devlet erkânı tarafından karşılanan cenaze TBMM önünde hazırlanan katafalka konuldu. Ankara halkı Atatürk'ün önünden saygı geçişlerini yaptı. 21 Kasım 1938 günü yabancı devletlerden gelenlerin de katıldığı çok büyük bir cenaze töreni ile Atatürk'ün cenazesi Ankara Etnografya Müzesi'ndeki geçici kabrine konuldu.

Atatürk'ün ebedi istirahatgâhı Anıtkabir'in yapımına 1944 yılında başlandı. İnşaat aşaması oldukça uzun sürdü ve 1953 yılında tamamlanabildi. Ölümünden 15 yıl sonra 10 Kasım 1953'te Atatürk'ün cenazesi Ankara Etnografya Müzesi'nden alınarak törenle Anıtkabir'e getirildi ve toprağa verildi.

## 2. İkinci Dünya Savaşı ve Türkiye

### 2.1. İkinci Dünya Savaşı (1939-1945)



İnsanlık, o zamana kadarki tarihinin en büyük felaketi olan I. Dünya Savaşı'nın ardından barışın önemini daha iyi anladı. Her ne kadar halk bazında barış ön plana çıkmışsa da pek çok ülkenin siyasi kadroları hala çeşitli hülyalarından vazgeçemediler. I. Dünya Savaşı'ndan sonra dünya devletleri yeni bir savaşın çıkmasını önlemek,



uluslararası güvenliği ve barışı korumak ve bunun devamlılığını sağlamak için bazı teşebbüslerde bulunmuşlardı.

Bunların birincisi 10 Ocak 1920'de resmen kurulan Milletler Cemiyeti'dir. Merkezi Cenevre'dir. Cemiyetin asıl üyeleri I. Dünya Savaşı'nın galip devletleridir. Sonradan diğer devletler de cemiyete katılmıştır. Türkiye de 1932'de cemiyete üye olmuştur. İkincisi 16 Ekim 1925'te Almanya, İngiltere, İtalya, Belçika, Polonya ve Çekoslovakya arasında imzalanan Lokarno Antlaşması'dır. Bu antlaşma ile Almanya Batı sınırlarının sürekliliğini kabul etmiş, Polonya ve Çekoslovakya sınırları için güvence vermiştir. Üçüncüsü ABD Dışişleri Bakanı Kellog'un önerisi doğrultusunda 27 Ağustos 1928'de Paris'te imzalanan Kellog Pakti'dir. İngiltere, Almanya, İtalya, Japonya ve ABD arasında imzalanan bu pakta 8 Temmuz 1929'da Türkiye dâhil belli başlı büyük devletler katılmıştır. Bu pakt ile savunma anlayışına dayanmayan savaş, kanun dışı sayılmıştır. Tüm bunlara rağmen II. Dünya Savaşı'nın çıkması önlenememiştir.

I. Dünya Savaşı'nın devletlerarasındaki dengeleri alt üst etmesi savaştan sonra huzursuzluğu daha da arttırdı. Dünya barışını korumak amacıyla kurulan Milletler Cemiyeti'nin İngiltere'nin güdümünden çıkamaması bu örgüte karşı duyulan güvensizliği arttırdı. I. Dünya Savaşı'nın ardından kısa sürede toparlanan Almanya, Versay Antlaşması ile uğradığı mağduriyetini gidermek için politikasını değiştirdi. I. Dünya Savaşı sonunda Almanya'nın İngiltere ve Fransa'ya duyduğu nefret doruk noktaya ulaştı. Milliyetçi akımların güçlendiği Almanya'da halk idarecileri ile toparlandı. Versay Antlaşması'nın ağır koşullarına rağmen on yılda tekrar güçlenmeyi başardı. Gücünü arttıran Almanya, Versay Antlaşması'nı iptal ederek hızla silahlandı. Nazi Partisi'nin iktidara gelmesinin ardından saldırgan bir politika izlemeye başladı. 1930'lardan itibaren Dünya barışını tehdit etmeye başlayan Almanya'nın diktatör lideri Hitler Avusturya ve Çekoslovakya'yı işgal ederek savaş sürecini başlattı.

II. Dünya Savaşı'nın çıkmasında Almanya'nın dışında İtalya'nın izlediği saldırgan politika da etkili olmuştur. I. Dünya Savaşı'nın galiplerinden olmasına rağmen İtalya savaşta umduğunu bulamadı. İtilaf Devletleri İtalya'yı bol vaatlerle yanlarına çekmişlerdi. Savaş bittiğinde sözlerinde durmayan İtilaf Devletleri'nin İtalya'yı savaşın ganimetleri paylaşılırken tasfiye etmek istemeleri İtalya'nın tepkisine neden oldu. Savaş sonrasında İngiltere ve Fransa'dan giderek uzaklaşan İtalya, diktatör lideri Mussolini'nin yönlendirdiği saldırgan politika ile Almanya'nın yanında yer aldı. Almanya ile birlikte hareket eden İtalya, bir yandan Libya'dan Afrika'nın iç kesimlerine doğru ilerlerken diğer yandan da Habeşistan'ı işgal etti. İtalya'nın Arnavutluk'u kontrol ederek Balkanlara girmesi bölgedeki huzursuzluğu arttırdı. I. Dünya Savaşı sırasında Uzakdoğu'daki egemenlik sahasını genişleten Japonya savaştan sonra bölgenin tek hâkimi olma arzusuna kapıldı. Savaş sonunda İngiltere'nin Uzakdoğu'dan büyük ölçüde çekilerek Ortadoğu'ya kayması Uzakdoğu'da bir boşluk meydana getirdi. Bu boşluğu doldurmak amacıyla Japonya ve ABD arasında başlayan rekabetten üstün çıkan Japonya bölgeye hâkim oldu. Daha sonra Çin topraklarına saldıran Japonya, Almanya ve İtalya ile ittifak kurdu.

### Bloklaşma:

**Miğfer Devletler:** Almanya İtalya ve Japonya.

**Müttefikler:** İngiltere, Fransa, SSCB ve ABD.

### II. Dünya Savaşı'nın Nedenleri:

- 1919 Versay Antlaşması ile Avrupa'daki sorunların çözümlenememesi, Almanya'nın bazı yükümlülükler altına sokulması,
- Almanya'nın I. Dünya Savaşı'ndaki kayıplarını telafi etmek istemesi,
- Fransa'nın I. Dünya Savaşı'ndan sonra elde ettiği çıkarlarını korumak istemesi,
- Almanya'nın I. Dünya Savaşı'nda askersiz hale getirilen Ren bölgesine asker çıkarması,
- Almanya, Fransa ve İngiltere arasında dünya siyasetinin yürütülmesi konusunda çatışmaların yaşanması,
- Rusya'nın komünist rejimi dünyaya yayma isteği ile taraflar arasındaki rekabeti kışkırtması,
- Rusya'nın yayılmacı (emperyalist) politikası,
- Almanya'nın 1 Eylül 1939'da Polonya'yı işgale başlaması üzerine İngiltere ve Fransa'nın 3 Eylül 1939'da Almanya'ya savaş ilan etmesi,
- İtalya'nın emperyalist yayılma politikası ve 1936'da Habeşistan'ı işgal etmesidir.

Almanya'nın 1939'da Avusturya ve Çekoslovakya'yı işgaliyle başlayan savaş, Fransa ve İngiltere'nin Almanya'ya savaş ilan etmesiyle Dünya Savaşı şekline dönüşmüş ve savaş, Avrupa'dan Uzak Doğu'ya, Afrika'dan Amerika'ya kadar bütün dünyaya yayılmıştır.

### Cepheler:

**Batı Cephesi:** Almanya, Polonya meselesini çözdükten sonra Danimarka ve Norveç'i de alarak batıya yönelmiş, Hollanda, Belçika, Çekoslovakya'yı işgal etmiş ve 14 Haziran 1940'ta Paris'e girmiştir. 22 Haziran 1940'ta Fransa'yla Campiegne Mütarekesi'ni imzalamış ve Fransa teslim olmuştur. Ancak İngiltere'yi işgal edememiştir.

**Kuzey Afrika Cephesi:** Habeşistan'ı ve Eritre'yi işgal eden Almanya'nın müttefiki İtalya, 13 Eylül 1940'ta Paris'e girmiştir.

**Balkan ve Rus Cephesi:** Macaristan, Romanya ve Bulgaristan'ı kendi yanına çeken Almanya, Yugoslavya'yı da işgal etmiş, İtalya'da Yunanistan'a girmiştir. Böylece 1941'de Balkanlara, Doğu Akdeniz ve Ege'ye hakim olmuştur. Savaşların başından itibaren Almanya'nın yanında yer alan Rusya, Balkanların işgalini tepkiyle karşıladı. Almanya, kıta Avrupa'sında kontrolü ele geçirdi, ancak İngiltere'ye beklenen darbeyi bir türlü vuramadı.

**Uzak Doğu Cephesi:** Bu cephede Japonya, Mançurya ve Hindin'i işgal ederek başlangıçta bazı başarılar elde ettiyse de 1942'den itibaren durum tersine döndü.

1941 yılında savaş alanı yeni katılmalarla hızla genişledi. Rusya ve ABD İngiltere'nin yanında yer alırken, Japonya da Almanya yanında savaşa girdi. I. Dünya Savaşı'nda olduğu gibi II. Dünya Savaşı'nda da ABD savaşın seyrini değiştirmiştir. ABD'nin ekonomik desteğinin ardından İngiltere yanında savaşa girmesi Miğfer grubunun işini zorlaştırmış ve onları teker teker savaştan çekilmek zorunda bırakmıştır. Önce 3 Eylül 1943'te İtalya mütareke imzalayarak savaştan çekilmiştir. İtalya'nın savaş dışı kalmasından etkilenmeyen Almanya, Rus ordularına üstünlük sağlayarak Moskova önlerine kadar ilerledi. 1943 yılına kadar savaşı kontrolünde bulunduran Almanya bu tarihten itibaren sarsılmaya başladı. Kaynakları tükenen Alman orduları iklim koşullarının da etkisiyle Moskova önlerinde Rus ordularına yenildi. 1943 yılından itibaren karşı saldırıya geçen Rus orduları 1945 yılında Almanya'ya kadar ulaştı. Almanya doğudan Rusya tarafından sıkıştırılırken batıdan da İngiltere, Amerika ve Fransa, Normandiya Çıkartmasını yaparak 1945 yılında Almanya'yı teslim aldılar. Almanya'nın teslim olmasından sonra müttefik devletler Japonya'ya yüklediler. Bir türlü çöktürilememesi üzerine Hiroşima ve Nagazaki'ye atılan atom bombaları ile şok olan Japonya'nın 10 Ağustos 1945'te teslim olması ile savaş bitti.

## II. Dünya Savaşı'nın Sonuçları:

- Demokrasi-Diktatörlük mücadelesi olarak görülen savaş demokrasiyi savunan devletler (Rusya hariç) kazandılar.
- Almanya ve İtalya'nın yenilmesiyle ırkçı akımlar etkisini kaybetti.
- Sömürgecilik dönemi sona ermeye başladı ve savaştan sonra sömürülen devletlerden pek çoğu bağımsızlık kazandı (Hindistan, Pakistan, Cezayir, Libya vb.).
- Rusya, komünist rejimini Orta ve Doğu Avrupa ile Çin'e taşıdı.
- Milletler Cemiyeti, Birleşmiş Milletler Teşkilatı adı ile tekrar kuruldu.
- Rusya ve ABD dünyanın en büyük iki devleti haline geldi. Soğuk savaş dönemi başladı.
- Almanya, Doğu ve Batı Almanya olmak üzere ikiye bölündü.
- Almanya ve İtalya'nın işgal ettiği Balkan ve Doğu Avrupa ülkeleri Rusya'nın denetiminde yeniden kuruldu.
- II. Dünya Savaşı sonunda dengeler Yalta Konferansı ile yeniden kurulmaya çalışıldı.
- Devletler arasındaki rekabet savaştan sonra da devam etti.
- 1948 yılında Filistin topraklarında İsrail Devleti kuruldu.
- Türk-Amerikan ilişkileri gelişti.

- Savaşta milyonlarca insan öldürüldü, kalanlar da büyük sıkıntılar çekti.

## 2.2. İkinci Dünya Savaşında Türkiye



Türkiye II. Dünya Savaşında kendi toprak bütünlüğünü korumayı ve savaşın dışında kalmayı amaçlayan bir tarafsızlık politikası izledi. Ancak bu politikanın uygulanması pek kolay olmadı. Gerek Müttefikler, gerekse Mihver devletleri Türkiye'yi kendi saflarında savaşa sokmak için büyük çaba harcamışlar, çeşitli baskılar yapmışlardı. Bu nedenle Türkiye'nin izlediği tarafsızlık politikası hem tetikte olmayı hem de esnekliği gerektiriyordu.

Türkiye'nin Sovyetler ile bir anlaşma yapma isteği, bu ülkenin Montrö'yü kendi lehine değiştirmek istemesi nedeniyle sonuçsuz kaldı. Türkiye bunun üzerine, görüşmeler yaptığı İngiltere ve Fransa ile 19 Ekim 1939'da "Üç Taraflı Yardım Antlaşması" imzaladı. Türkiye bu antlaşmayla Batılı devletlere daha da yaklaşmış oldu. Türkiye savaşın sonuna kadar bu ittifaka sadık kalmış, ancak askeri harekâta katılmamıştı.

Almanya ise Balkan ülkelerini ele geçirdikten sonra Türkiye üzerindeki baskısını artırmış, Türkiye'ye kendi safına geçmesi karşılığında Trakya ve Ege adalarında toprak önermişti. Ancak bu vaatler Türkiye'yi izlediği barışçı siyasetten saptırmadı. Türkiye özellikle Yunanistan'a karşı örnek bir dostluk politikası izledi.



1942 yılı içinde savaşın cepheleri genelde Türkiye'den uzakta bulunuyordu. Bu durum Türkiye'nin yararına olmuş, savaşın tarafları bu aşamada Türkiye'den sadece tarafsız kalmasını istemişlerdi. Ancak 1943 yılı başlarında bu durum değişmiş, savaş alanı Türkiye sınırlarına yaklaşmıştı. Bu noktada Müttefiklerin Türkiye'yi kendi saflarına çekme çabaları yoğunluk kazanmış, İngiliz Başbakanı Churchill ile İsmet İnönü ve Başbakan Şükrü Saraçoğlu arasında 30-31 Ocak 1943 günlerinde Adana Konferansı yapılmıştı.

Müttefiklerin Türkiye'yi savaşa çekme çabaları bundan sonra da aralıksız devam etti. 4-6 Aralık 1943'de İnönü, Roosevelt ve Churchill arasında I. Kahire Konferansı yapıldı.

İngiltere bu konferansta Türkiye'yi savaşa girmemesi halinde, savaştan sonra Sovyetlerin Boğazlarla ilgili olası taleplerine karşı koymamakla tehdit etti. Türkiye ise, karşılaştığı bu ağır baskılar sonucunda savaşa katılmayı prensip olarak kabul etmiş, ancak bunu Türk ordusuna gerekli silah ve donanımın sağlanması şartına bağlamıştı. Bu istek İngiltere başbakanı tarafından kabul edildiyse de, bu konudaki görüşmelerden bir sonuç alınamadı.

Türkiye Müttefiklerin isteğine uymak suretiyle 2 Aralık 1944'de Almanya ile diplomatik ve ekonomik ilişkilerini kesti. Bunu yaparken, İngiltere ve ABD'den, savaş sonrasındaki barış konferansında tam bir müttefik muamelesi göreceğine dair güvence almıştı. Bu arada İngiltere Yatla Konferansından sonra Türkiye'ye bir muhtıra vererek, 25 Nisan 1945'de Müttefikler arasında San Fransisco Konferansının toplanacağını, bu konferansa 1 Mart 1945'den önce Almanya'ya savaş ilan etmiş devletlerin davet edileceğini bildirmişti. Türkiye bunun üzerine 23 Şubat 1945'de Almanya ve Japonya'ya savaş ilan etti. Türkiye'nin bu kararı, Birleşmiş Milletler Teşkilatına üye olabilmek için yerine getirilmesi gereken bir formaliteden ibaretti. Türkiye 27 Şubat'ta Birleşmiş Milletler Beyannamesini imzaladı. 5 Mart 1945'de San Fransisco Konferansına resmen davet edildi. Böylece Birleşmiş Milletlerin kurucu üyeleri arasına katılmış oldu.

### 3. Çok Partili Hayata Geçiş

II. Dünya savaşının bitimine doğru bütün dünyada demokrasi yönünde gelişmeler görülüyordu. Türkiye'nin ve yıllardır ülkeyi yönetmekte olan CHP'nin bu gelişmelerden etkilenmesi kaçınılmazdı. İnönü 19 Mayıs 1945'te yaptığı konuşmada yeni partiler kurulması gerektiğinden söz etti. İlk olarak Temmuz 1945'te iş adamı Nuri Demirağ başkanlığında Milli Kalkınma Partisi kuruldu. Bu arada haziran ayında CHP içindeki muhalif milletvekillerinden Adnan Menderes, Celal Bayar, Refik Koraltan ve Fuad Köprülü partinin daha demokratik bir yapıya kavuşturulmasını istiyorlardı.

İsteklerinin reddedilmesi üzerine görüşlerini basına duyurdular ve partiden koparak Ocak 1946'da Demokrat Parti (DP) adıyla yeni bir parti kurdular.

Genel başkanlığına Celal Bayar'ın getirildiği DP'nin programında özel girişimciliğin desteklenmesi, üniversitelerin özzerleştirilmesi ve işçilere grev hakkı gibi ilkeler yer alıyordu. Parti kısa sürede geniş bir kitlenin desteğini kazandı ve gelişti. CHP hükümeti, DP yurt düzeyinde örgütlenmesini tamamlayamadan, erken seçim kararı aldı. Temmuz 1946'da yapılan seçimlere bazı illerde katılabilen ve 62 milletvekili çıkarmayı başarabilen DP, CHP yönetiminin seçimlerde hile yaptığını ve halka baskı uyguladığını ileri sürdü. Seçim sonrası kurulan yeni CHP hükümetinin programında özel girişime büyük bir yer veriliyor devletin özel girişime yardımcı olması öngörülüyordu. 1948 de DP içindeki bir bölünme sonucu Millet Partisi (MP) kuruldu. Genel seçimler 14 Mayıs 1950'de, bu gelişmelerin yumuşattığı bir siyasal ortamda yapıldı. Yeni seçim yasası uyarınca gizli oy, açık sayım ilkesiyle yapılan seçimlerde kesin bir zafer kazanan DP 408 milletvekili çıkardı. CHP ise ancak 69 milletvekilliği kazanabildi. DP'nin Genel Başkanı Celal Bayar TBMM tarafından Türkiye'nin üçüncü cumhurbaşkanı seçildi. Bayar parti genel başkanlığına getirilen Adnan Menderes'i başbakanlığa atadı. Menderes hükümetinin programında DP'nin görüşlerine uygun olarak özel girişimciliğe ve yabancı sermayeye dayalı yatırımlara ağırlık verilmesi öngörülüyordu. Gerçekten, dış yardım ve kredilerinde katkısıyla yatırımlar hızlandı, tarımın makineleşmeye başlamasıyla tarımsal üretim arttı.

#### 4. Demokrat Parti Dönemi ve 27 Mayıs Askeri Müdahalesi

1954'teki genel seçimler kalkınma atılımının ülkenin refah düzeyini yükselttiği bir dönemde yapıldı. DP bu seçimlerden tam bir zaferle çıktı. Kapatılan Millet Partisi'nin yerine kurulan Cumhuriyetçi Millet Partisi (CMP) de seçimlere katılmış, ama henüz yeterince örgütlenemediği için başarılı olamamıştı. 1954'ten başlayarak ülke ekonomisinde bir duraklama yaşandı. Enflasyon arttı. Fiyatlar yükseldi, bazı mallarda yokluk ve karaborsa başladı.

DP yönetimine karşı parti içinde de muhalefet başlamıştı. DP'den ayrılan bir grup partili Aralık 1955'te Hürriyet Partisi'ni (HP) kurdu. Ekim 1957'de yapılan erken seçimlerde DP oyların %48'ini alarak iktidarda kalmayı başardı. 1958 sonlarında Türkiye Köylü Partisi ile CMP birleşti ve yeni parti Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi (CKMP) adını aldı. Ardından HP de CHP'ye katıldı. DP hükümeti 1960'ta TBMM'de geniş yetkilerin verildiği bir araştırma komisyonu kurarak muhalefetin meclisteki çalışmalarını iyice denetim altına aldı. Bu tutum 27 ve 28 Nisan günleri İstanbul ve Ankara'da Üniversite öğrencilerinin gösterilerine yol açtı.

Bu iki ilde sıkıyönetim ilan edilmesi, silahlı kuvvetleri de tavır almaya zorladı. Başbakan Menderes radyoda yaptığı bir dizi konuşmada muhalefeti ve üniversite öğretim üyelerini suçladı. Ardından yurt gezisine çıktı. 27 Mayıs günü ise ülkenin içine sürüklendiği duruma son vermek isteyen bir grup subayın oluşturduğu Milli Birlik Komitesi (MBK) yönetime el koydu.

## 5. İkinci Dünya Savaşından Sonra Türkiye'nin Dış Politikası

II. Dünya Savaşı sırasında Sovyetler Birliği'nin Türkiye'ye karşı politikası cephe durumlarına göre değişiklikler gösterdikten sonra, savaş sonunda gerçek niteliğini kazanmıştır. Nitekim daha savaş sona ermeden 19 Mart 1945'te Moskova Büyükelçisi Selim Sarper'i kabul eden Molotov, Sovyet hükümetinin günün şartlarına ve II. Dünya Savaşı sonunda ortaya çıkan yeni duruma uygun olmadığı için esaslı değişiklikleri geciktirdiğine inandığı 17 Aralık 1925 tarihli Türk-Sovyet Dostluk ve Tarafsızlık Antlaşmasını feshettiğini bildirmiştir. Bunun üzerine Türkiye Sovyetler Birliği'ne verdiği cevabi notada, iki ülke arasındaki dostluk ve iyi ilişkilerin devamı için yeni bir anlaşma yapılabilirliğini bildirmiştir. Ancak çok geçmeden Türkiye'nin bağımsızlık ve toprak bütünlüğünden bazı tavizler vermeden Sovyetler Birliği ile antlaşma yapılmasının imkansız olacağı ortaya çıkmıştır. Nitekim 7 Haziran 1945'te Molotov, Büyükelçi Sarper'e iki ülke arasında yeni bir antlaşma yapılabilmesi için; Boğazların Türkiye ile birlikte savunulması, bunu sağlamak için de Sovyetlere Boğazlarda deniz ve kara üsleri verilmesi, Montreux Sözleşmesinin değiştirilmesi, Kars ve Ardahan'ın Sovyetler Birliği'ne iade edilmesi gerektiğini ileri sürmüştür. Kabul edilmesi mümkün olmayan bu isteklerin Türk hükümeti tarafından reddedilmesi üzerine, Sovyetler Birliği, 1945 yılı Haziran ortalarından itibaren Türkiye üzerinde siyasi baskı yapmaya başlamıştır.

Bu ortamda ABD ve İngiltere'nin, Sovyetler Birliği ile savaş sonu işbirliğini gerçekleştirmek amacıyla yaptıkları **Potsdam Konferansında** görüşülen en önemli meselelerden biri Türk boğazlarının durumu olmuştur. Konferansta, Sovyetler Birliği Boğazlar meselesinin sadece Türkiye ile kendisini ilgilendiren iki taraflı bir mesele olduğunu belirterek, Boğazlarda askeri üsler istemiştir.

Sovyetler Birliği Potsdam Konferansından bir yıl sonra 8 Ağustos 1946'da Boğazlarla ilgili görüşlerini içeren bir notayı Türkiye'ye vermiştir. Bu notada; Sovyetler Birliği, İkinci Dünya Savaşı içinde meydana gelen olayların, Montreux Sözleşmesinin Karadeniz devletlerinin güvenliğini sağlamakta yetersiz kaldığını ileri sürerek, Boğazlardan geçiş rejimini düzenleme yetkisinin Türkiye ile Karadeniz devletlerine ait olmasını ve boğazların Türkiye ile Sovyetler Birliği tarafından ortaklaşa savunulmasını istemiştir. Sovyet notası üzerine ABD ve İngiltere ile durumu görüşen Türkiye, bu istekleri reddetmiştir. Bundan sonra, Sovyetler Birliği 24 Eylül'de ikinci bir nota vererek aynı istekleri tekrarlamıştır. Bu ortamda Türkiye, Sovyet tehlikesine karşı bağımsızlığını ve toprak bütünlüğünü koruyabilmek amacıyla, 1939 yılından itibaren ittifak içinde bulunduğu İngiltere'nin ve savaş sonunda dünyanın en güçlü devleti

olarak ortaya çıkan ABD'nin desteğini aramıştır. Fakat gerek Türkiye'nin savaşta tarafsız kalmış olması, gerekse Türkiye'de büyük bir endişe uyandıran Sovyet davranışlarının batıda aynı tepkiyle karşılanmaması sebebiyle başlangıçta istediği desteği elde edememiştir. Ancak öncelikle ABD'nin diplomatik desteğini elde eden Türkiye, ABD'nin askeri ve ekonomik desteğini aradığı sıralarda Yunanistan'da iç savaş başlamış ve buna bağlı olarak aynı zamanda komünizm tehlikesi ortaya çıktı. Bu sıralarda, İkinci Dünya Savaşından itibaren Türkiye ve Yunanistan'a askeri yardım yapan İngiltere, 21 Şubat 1947'de ABD'ye bir muhtıra vererek, artık bu ülkelere yardıma devam edemeyeceğini, fakat batı dünyasının savunması bakımından bu iki devletin bağımsızlığının önemli olduğunu, bu sebeple ABD'nin askeri ve ekonomik yardımının şart olduğunu bildirdi. İngiliz muhtırasını alan ABD yönetimi Doğu Avrupa ülkelerinde kurulan komünist rejimleri ve Türkiye ile Yunanistan'ın durumunu göz önüne alarak Sovyet yayılmacılığını durdurmak üzere harekete geçmeye karar verdi. Bu çerçevede ABD Başkanı Truman Kongrede 12 Mart 1947'de daha sonra **Truman Doktrini** adını alacak olan mesajını okudu ve Kongreden hükümete Türkiye ve Yunanistan'a askeri yardım yapılması yetkisi verilmesini istedi. Buna dayanarak hazırlanan "Yunanistan ve Türkiye'ye Yardım Kanunu" 22 Mayıs 1947'de yürürlüğe girdi. Bu gelişmenin akabinde 12 Temmuz 1947'de Türk-Amerikan ikili antlaşmasının imzalanmasından sonra ABD Türkiye'ye askeri yardım yapmaya başladı. Askeri yardım amaçlı Truman Doktrini'nden sonra Türkiye ile ABD arasında 4 Temmuz 1948'de ekonomik işbirliği antlaşması imzalandı. Anlaşmadan sonra Marshall Planı çerçevesinde 1949-1951 yılları arasında Türkiye'ye ABD ekonomik yardım yaptı. 1951 yılından sonra bu yardım "Ortak Savunma Programı"na dahil edilecektir.

### NATO ve Türkiye'nin NATO'ya Girmesi

Sovyetler Birliği Almanya ve Japonya'nın yenilmesi ile doğusunda ve batısında meydana gelen boşlukta yayılma politikası takip etmeye başladı. Sovyetler Birliği'nin yayılmacı politikalarına karşı, ABD'nin **Truman Doktrini ve Marshall Planı**'nı uygulamaya başlaması üzerine faaliyetlerini artıran Sovyetler Birliği, 5 Ekim 1947'de diğer peyk ülkelerle birlikte **Kominform**'u kurdu. Böylece **Doğu Bloku**'nun resmen ortaya çıkmasıyla dünya açıkça iki bloğa ayrılmıştır. Buna karşılık Avrupa ülkelerinin güvenliğini sağlayacak herhangi bir ittifak ve teşkilat mevcut değildi. Yukarıda ifade edilen gelişmeler üzerine Avrupa'da birleşme yönünde ilk adım İngiltere ve Fransa arasında imzalanan **Dunker Antlaşması** oldu. Bu sıralarda ortaya çıkan Prag darbesi Avrupalıları telaşlandırdı. Bu gelişme Dunker Antlaşmasını genişletilerek 17 Mart 1948'de Brüksel Paktı'nı imzalamalarına yol açtı. Ancak Batı Avrupa ülkelerinin savunma amaçlı kurdukları bu pakt ABD'nin ittifaka dahil olmaması sebebiyle Sovyetlere karşı bir denge unsuru olmaktan uzaktı. Bundan dolayı Batı Avrupa ülkeleri, ABD'yi ittifaka dahil etmek amacıyla faaliyetlerini yoğunlaştırdılar. Nihayet yapılan girişimler sonucu 11 Haziran 1948'de ABD Kongresi'nde kabul edilen



Vanderberg Kararı ile ABD, 1823'ten itibaren uygulamakta olduğu **Monreo Doktrini**'ni terkederek dış politikasında esaslı bir değişiklik yaptı.

ABD'nin dış politikasında meydana gelen bir değişiklikten sonra Brüksel Paketi sonucu kurulan Batı Avrupa Birliği'ne ABD ve Kanada da dâhil oldu. Böylece 12 ülke arasında kısa adı **NATO (North Atlantic Treaty Organization)** olan Kuzey Atlantik İttifakı 4 Nisan 1949'da kurulmuş oldu.

Bu şekilde kurulan NATO'ya Türkiye, daha kuruluş safhasında ittifaka dahil olmak amacıyla girişimde bulundu. Bu sırada 8 Ağustos 1949'da Türkiye'nin Avrupa Konseyi üyeliğine alınması, Türk devlet adamlarını NATO'ya girme konusunda cesaretlendirdiği gibi aynı zamanda müracaatlarına haklı bir sebep hazırladı. Ancak Türkiye'nin NATO'ya girme çabaları özellikle Avrupalı üyelerin siyasi, ekonomik ve kültürel itirazları ile karşılaştı. Bu ülkelerden farklı olarak İngiltere, Orta Doğu'daki çıkarlarını koruyabilmek amacıyla, Türkiye ve Yunanistan'ın Avrupa Savunma Cephesi yerine oluşturulacak Ortadoğu Savunma Planı içine alınmasını istiyordu. Bu gelişmeler yaşanırken Demokrat Parti 14 Mayıs 1950 seçimlerinde iktidara geldi. Demokrat Parti iktidarı genelde CHP'nin dış politikasını benimsemişti. Ancak DP yönetiminin özellikle ekonomik politikalar açısından batıya daha yakın bir özellik taşıması, Türkiye'nin batıya bağlanma çizgisine, daha belirli ve zorunlu bir istikamet verecektir. Bu sebeple Türkiye'yi NATO'ya sokmayı zorunlu gören DP, bu sırada patlak veren Kore Savaşını büyük bir fırsat olarak düşündü ve 4500 kişilik bir Türk Birliğini T.B.M.M.'nin onayını almadan Kore'ye gönderdi. Kore Savaşı'ndan sonra Türkiye'nin NATO'ya alınması konusunda ABD'nin tavrı değişmeye başladı. Çünkü Kore Savaşı, İkinci Dünya Savaşından sonra artık çıkması beklenmeyen bölgesel savaşların hiç de ihtimal dışı olmadığını gösterecek ve NATO ülkelerini, özellikle de ABD'ni Sovyetler Karşısında daha etkili tedbirler almaya yöneltecektir. Sonuçta Sovyetler Birliği'ne karşı set çekme ve çıkabilecek muhtemel bir savaşta askeri üslere ihtiyaç duyulması sebebiyle ABD, Türkiye'nin NATO'ya alınmasını gerekli görecektir.

Bu gelişmelerden sonra NATO Bakanlar Konseyi 15-20 Eylül 1951 tarihinde Türkiye ve Yunanistan'ın NATO'ya üye olarak alınmasına oybirliği ile karar verdi. TBMM'de 18 Şubat 1952'de Kuzey Atlantik Antlaşmasını tasdik etmiş böylece Türkiye NATO'ya resmen üye oldu. Türkiye'nin NATO'ya alınmasında, Kore'deki askeri başarısı, uluslararası sorunlarda Batılılarla birlikte hareket etmesi ve modern olmamakla beraber güçlü bir kara ordusuna sahip olmasının yanı sıra, Batı savunması için gerekli olan jeopolitik yerinin önemi, birinci derecede etkili olmuştur denilebilir. Bu gelişme aynı zamanda İkinci Dünya Savaşından sonra başlayan Batı Bloku'na bağlanma çabalarının bir sonucudur. Genel olarak savaştan sonra Türkiye'nin Batılılara yaklaşma politikası bir yandan ülkenin ekonomik kalkınması ve silahlı kuvvetlerinin modernizasyonu için gerekli kaynakların dış yardım yoluyla Batıdan kolay sağlanabileceğine inanılırken, diğer yandan Atatürk tarafından başlatılan çağdaşlaşma hareketleri sonucu Türkiye'nin batılı bir ülke-devlet olma yolunda yaptığı tercihin doğal sonucu olarak görmek gerekir. Zaten Türkiye Batı yanlısı politikaya uygun olarak iç politikada büyük bir değişiklik yaparak çok partili sisteme geçmiş,



ekonomik alanda liberal politikalar uygulamaya başlamıştır. Yukarıda belirtildiği gibi daha yakın ve somut bir sebep ise Sovyet tehditleri olmuştur. Gerçi Türkiye Truman Doktrini ve Marshall Planı çerçevesinde ABD'nin desteğini sağlamıştı; ancak bu desteğin karşılıklı bir ittifaka dayanmaması sebebiyle güvenlik endişeleri tamamen giderilmiş değildi. Böylece Türk dış politikasında, Sovyet tehdidine karşı batı savunma sistemi içinde güvenliğini sağlama politikası, NATO'ya girmesiyle amacına ulaşmış, ABD'nin Türkiye'ye yaptığı ekonomik ve askeri yardımlara düzenli bir işlerlik kazandırılmıştır. Esasında Türk devlet adamları uzun yıllar Atlantik ittifakını sadece bir savunma ittifakı olmaktan öte, bir dünya görüşü ve milli bir dış politika unsuru olarak değerlendirmişlerdir. Bu anlayışın sonucu uluslararası problemlerde Batı ülkeleriyle özellikle de ABD ile birlikte hareket etmeye başlamışlardır.